

บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องพิธีชิงเปรต : ประเพณีเทศกาลเดือนสิบในภาคใต้ โดยใช้กรอบแนวคิดเชิงหน้าที่นิยม (Functionalism) ของ Durkheim Radcliffe-Brown และ Malinowski เป็นกรอบในแง่ของบทบาท และความสำคัญของพิธีชิงเปรต ส่วนสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมได้ใช้แนวคิดของ Geertz และ Turner เป็นกรอบในการตีความสัญลักษณ์ ผลจากการศึกษาพบว่า พิธีชิงเปรตเป็นพิธีกรรมทางศาสนาและมีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการคือ เป็นการเฉลิมฉลองความสำเร็จในการทำนาและเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษของตนที่ล่วงลับไปแล้วรวมทั้งผีไม่มีญาติอื่น ๆ

พิธีชิงเปรตเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่อธิบายความหลากหลายของวัฒนธรรมประเพณีไทย พิธีกรรมนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของประเพณีสารทที่มีการจัดกันทุกท้องถิ่นของไทยซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับวิถีการดำเนินชีวิต แต่เมื่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคมในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันไปจึงก่อให้เกิดรูปแบบพิธีกรรมที่ต่างกัน ในความต่างกันนั้นมีพื้นฐานร่วมกันหลายประการเช่น การทำนาเพื่อยังชีพ ความเชื่อในศาสนาที่เป็นการประนีประนอมระหว่างผี พุทธและพราหมณ์ ซึ่งเป็นผลให้วัตถุประสงค์ร่วมกัน ชิงเปรตเป็นปรากฏการณ์รูปแบบหนึ่งของวัฒนธรรมใต้ที่มีพัฒนาการสืบต่อมาหลายชั่วคนจากอดีตสู่ปัจจุบันซึ่งได้มีปรับในรูปแบบและรายละเอียดบางส่วนเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชีวิตที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เมื่อมองผ่านพิธีชิงเปรตจะเห็นวิถีชีวิตของชาวใต้ที่มีลักษณะพึ่งพิงตัวเอง พึ่งพิงกันระหว่างหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านเป็นหลัก การทำนาจะใช้แรงงานของคนของญาติและของเพื่อนบ้าน ประกอบกับอิงธรรมชาติ มีศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจร่วมกัน ชุมชนจะควบคุมบรรทัดฐานกันเองทั้งในแง่ค่านิยมและระบบเครือญาติ มีระบบคิดในแนวทางเดียวกับที่จะปรากฏในความเชื่อประเพณี และระบบคุณค่าที่ไม่ทำให้แปลกแยกทางจิตสำนึก พิธีกรรมเกิดขึ้นเพื่อแสดงความผูกพันที่ติดต่อศาสนาและเกี่ยวข้องกับ

กับขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำมาหากิน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และในความสัมพันธ์ทั้ง 3 ลักษณะนั้นไม่ได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาดกลับมีการเชื่อมโยงให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ร่องรอยความเชื่อเรื่องเปรตบรรพบุรุษของชาวใต้ได้กำหนดวิถีปฏิบัติให้แสดงความกตัญญูต่อกว่าที่ซึ่งเป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับคน คนกับธรรมชาติเพราะได้กระทำร่วมในหมู่ตระกูลเดียวกันร่วมทำในชุมชนเดียวกัน และทำในช่วงเวลาที่สภาพแวดล้อมเหมาะสม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาพิธีชิงเปรตใน 3 มิติคือ

1. พิธีชิงเปรตในบริบทสังคมภาคใต้ 2. บทบาทสำคัญของพิธีชิงเปรตในการก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในสังคม และ 3. การตีความสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรม

1. พิธีชิงเปรตในบริบทสังคมภาคใต้ องค์ประกอบของบริบททางสังคมที่มีผลต่อรูปแบบของพิธีชิงเปรตได้แก่ ศาสนา สภาพแวดล้อม อาชีพ และการศึกษาอบรม ศาสนา Malinowski กล่าวว่า ศาสนามีหน้าที่ในการให้คำอธิบาย (Explanatory Function) ซึ่งพิธีชิงเปรตในพุทธศาสนาสามารถอธิบายถึงชีวิตหลังตายของมนุษย์โดยสร้าง "เปรต" มาเป็นสัญลักษณ์แทนว่าเมื่อตนกระทำบาปกรรมเช่นใดเมื่อครั้งมีชีวิตต้องไปชดใช้การกระทำนั้น ๆ ในยมโลก นอกจากนี้หลักศีลธรรมในเรื่องความกตัญญูต่อกว่าที่ การมีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโส ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตลอดจนการให้ทาน ต่างเป็นสำนักทางสังคมที่ได้รับการปลูกฝังจากพิธีกรรมนี้ทั้งสิ้น สำนักทางสังคมเหล่านี้จะส่งผลถึงวิถีชีวิตของชาวชนบทให้มีแบบแผนพฤติกรรมเป็นไปตามที่สังคมกำหนด สภาพแวดล้อมและอาชีพ เงื่อนไขทางกายภาพทั้งภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งมีผลให้ชาวใต้ที่อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มทำนาเป็นอาชีพหลักและเมื่อมีวิถีการผลิตที่เหมือนกันก็ทำให้มีโลกทัศน์แนวคิดในการดำเนินวิถีชีวิต เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และ การศึกษาอบรม กระบวนการขัดเกลาทางสังคมได้ทำหน้าที่หล่อหลอมระบบความคิดของสมาชิกใหม่ของสังคมให้ไปเป็นตามแบบแผนบรรทัดฐานของสังคมที่กำหนดไว้

2. บทบาทสำคัญของพิธีชิงเปรตในการก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในสังคม พื้นฐานสังคมชาวใต้ถือระบบเครือญาติทั้งญาติทางสายเลือดและญาติที่ได้จากการแต่งงาน พิธีชิงเปรตเป็นพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายในการทำบุญแผ่กุศลส่วนกุศลให้บรรพบุรุษและจากจุดมุ่งหมายข้อนี้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของตระกูลเพื่อทำบุญให้บรรพบุรุษร่วมกัน ส่วนในระดับสังคมเมื่อทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมกันก็จะก่อให้เกิดความผูกพันในระหว่างสมาชิกของชุมชนทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและคงสภาพความเป็นชุมชนได้เด่นชัด

นอกจากจะสะท้อนความเป็นปึกแผ่นในสังคมใต้แล้วพิธีชิงเปรตยังมีบทบาทในการแสดงเอกลักษณ์ของการเป็นคนใต้ได้ชัดเจน ในการประกอบพิธีนี้ซึ่งเป็นเมืองที่ประกอบด้วยกลุ่มคนจากที่ต่าง ๆ แต่เมื่อถึงช่วงเดือนสิบชาวใต้ที่อยู่กรุงเทพฯ ได้ร่วมกันประกอบพิธีกรรมขึ้น ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมล้วนแสดงให้เห็นความเป็น "คนใต้" ไม่ว่าจะเป็นวัดที่เลือกประกอบพิธี พระสงฆ์ผู้ที่ประกอบพิธีกรรม ภาษาถิ่นที่พูดกันอย่างเปิดเผย มหรสพที่นำมาแสดงก็เป็นมหรสพพื้นบ้านของใต้ หรือแม้แต่การออกร้านขายสินค้า ขายอาหารก็ยังเป็นของพื้นเมืองที่นำมาจากภาคใต้ทั้งสิ้น

3. สัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในพิธีชิงเปรต คือ เปรตและหมุ่รับ ความหมายที่แฝงเบื้องหลังเปรตก็คือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ โทศ บัว วัดที่ประกอบพิธี และช่วงวันเวลาที่จัดล้วนนำมาเชื่อมโยงโดยตรงกับเปรตบรรพบุรุษทั้งสิ้น ส่วนหมุ่รับเป็นการจัดสำหรับอาหารและข้าวของเครื่องใช้ไปให้เปรต และเมื่อนำมาแบ่งข้าวในอุดมคติ พิธีชิงเปรตก็จะเป็นเสมือนมาตรการทางสังคมให้ชาวประพตดี ปฏิบัติดี โดยผูกพันกับกรอบจริยธรรมอันดีจากความเชื่อเรื่องเปรตที่ว่าเปรตที่ต้องทุกข์ทรมานต่าง ๆ นั้น ก็ด้วยผลการกระทำของตนสมัยเป็นมนุษย์ ส่วนในแง่ความรู้สึกพิธีชิงเปรตก่อให้เกิดความสบายใจที่ได้แสดงความกตัญญูต่เวทีต่อผู้มีพระคุณ และทำให้มีความรู้สึกถึงความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ของสังคม

แม้พิธีชิงเปรตเป็นพิธีทำบุญที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดของชาวใต้แต่เมื่อบริบทสังคมและเวลามีการเปลี่ยนแปลงก็มีผลทำให้เกิดความคลี่คลายในพิธีชิงเปรตด้วยเช่นกัน ศาสนา สภาพสังคม อาชีพ และการศึกษา อบรมต่างมีส่วนในการหล่อหลอมรูปแบบพิธีกรรมจนทำให้พิธีชิงเปรตมีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของประเพณีสารท ในภาคใต้ขึ้นมาซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองความสำเร็จในการทำนาและเป็นการทำบุญให้บรรพบุรุษ ซึ่งทั้งสองประการเป็นแก่นพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์เพราะเกี่ยวเนื่องในเรื่องการดำรงชีพและความสัมพันธ์ พื้นฐานของมนุษย์ในแวดวงเครือญาติ พิธีชิงเปรตได้รับผลกระทบจากสภาพสังคม ที่เปลี่ยนไปในด้านของความยึดมั่นในพิธีกรรมและรูปแบบบางขั้นตอนจะถูกตัดตอนหรือปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมในเวลานั้น ๆ

แนวโน้มของพิธีชิงเปรต

ในกรอบแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (functionalism) ของ Radcliffe-Brown ได้มองว่าสังคมแต่ละสังคมประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง ฯลฯ แต่ละระบบจะมีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะของตนในขณะเดียวกันระบบต่าง ๆ นั้นก็จะมีความสัมพันธ์ต่อกัน มีการทำงานที่เกื้อกูลกัน มนุษย์เราได้จัดความสัมพันธ์โดยสร้างสถาบัน (institutions) ต่าง ๆ ขึ้น เช่น ในระบบศาสนา จะประกอบไปด้วยพิธีกรรม ความเชื่อ องค์กรทางศาสนามีหน้าที่และจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะสร้างและเสริมความสัมพันธ์ชนิดที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตที่ดีตามที่คติของสังคมนั้น ๆ กำหนด หากสถาบันหนึ่งเสื่อมสลายลงก็จะกระทบสถาบันอื่นก่อให้เกิดการทำงานที่ไม่ราบรื่นขึ้นได้ ต้องมีการปรับตัวกันในทุกสถาบัน เพื่อให้สามารถทำงานของตนต่อไปได้ ดังนั้นปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งหลายจึงไม่ใช่สิ่งที่ยึดมั่น เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดขึ้นแก่ส่วนหนึ่งส่วนใดของระบบอยู่ตลอดเวลาเมื่อส่วนหนึ่งส่วนใดเปลี่ยน ส่วนที่เหลือก็ต้องปรับตัวตามไปด้วยเพื่อรักษาความสมดุล (equilibrium) ของสังคมไว้

พิธีกรรมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของการผลิตที่มีต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศโดยอาศัยพลังของคติความเชื่อทางศาสนา ดังปรากฏหลักฐานทั้งในประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ แต่เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยน สภาพแวดล้อมเปลี่ยน ก็ย่อมส่งผลถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน บ้านอดีตวิถีการผลิตของชาวไทยจะผูกพันกับการทำนาที่อิงธรรมชาติ แต่ได้มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาทำบทบาทหน้าที่แทนพิธีกรรมซึ่งเป็นเทคโนโลยีขั้นบ้านแต่เดิมได้แก่ เทคโนโลยีชลประทานแทนการขอฝน แร่งงานเครื่องจักรแทนแรงงานสัตว์ และการอ่อนวอนแม่พระธรณี การใส่บ้ายและสารเคมีที่ใช้ฆ่าศัตรูพืชก็เข้ามาแทนการอ่อนวอนเทพเจ้า เป็นต้น พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตเหล่านี้จึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นอย่างอื่น บางพิธีกรรมสูญหาย เช่น ประเพณีไล่เรือ บางพิธีกรรมมีการปรับเปลี่ยน เช่น พระราชองค์เบรียงชุดลอยโคมได้ปรับเปลี่ยนเป็นประเพณีลอยกระทง และบางพิธีกรรมคงเดิมอยู่ในบางสังคม

สำหรับพิธีชิงเปรตประเพณีเทศกาลเดือนสิบในภาคใต้ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีกรรมที่ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทสังคมที่แวดล้อมมาโดยตลอด พิธีชิงเปรตเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพัฒนาการทางวัฒนธรรมในการผลิตข้าว เห็นได้จากหนึ่งในสองของวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการเฉลิมฉลองความสำเร็จในการทำนา ซึ่งจัดในช่วงเดือนสิบที่เป็นฤดูของการเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตหรือเห็นถึงสัญญาณแสดงความสำเร็จ แต่เมื่อสภาพสังคมสภาพธรรมชาติเปลี่ยน มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ก้าวเข้ามาแทนดังได้กล่าวไว้ข้างต้น วัตถุประสงค์ข้อนี้ของพิธีกรรมก็หมดความจำเป็นและหมดความสำคัญไป เหลือเพียงเป็นการทำบุญให้เปรตบรรพบุรุษประการเดียว

การทำบุญให้เปรตบรรพบุรุษในพิธีชิงเปรตนี้แสดงให้เห็นร่องรอยความเชื่อในเรื่องผีของชาวบ้านโดยเฉพาะชาวใต้ที่ได้ปรับเปลี่ยนความหมายของเปรตให้เฉพาะขึ้นเป็นผีบรรพบุรุษของตนซึ่งอยู่ในโลกอุคคคติ ความเชื่อเรื่องผีเรื่องวิญญาณสำหรับในสังคมสมัยใหม่ถูกมองเป็นเรื่องเหลวไหล ระดับความเข้มข้นของความเชื่อเรื่องเหล่านี้ลดน้อยลง และจากการเปลี่ยนวิถีการผลิตไปประกอบอาชีพอื่นนอกชุมชนทำให้ความผูกพันทางใจที่มีต่อผู้ตายห่างหายไปเรื่อย ๆ บางครอบครัว

ที่ไปตั้งหลักแหล่งที่อื่นอาจจะส่งเพียงตัวแทนเข้าร่วมพิธีกรรมเพียงคนหรือสองคน
 เท่านั้นมิได้มาทั้งครอบครัว เช่นในอดีตที่ผ่านมา แต่ในชุมชนทุกครอบครัวในตระกูลจะ
 ยังคงเข้าร่วมพิธีกรรมเช่นที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่อาจมีการปรับรูปแบบหรือขั้นตอน
 ที่ไม่สำคัญทิ้งไปบ้างเหลือเพียงแก่นที่สำคัญของพิธีกรรมเพื่อให้กระชับเหมาะสมกับ
 พลวัตทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้ศึกษามองว่าพิธีชิงเปรตต้องม
 การปรับเปลี่ยนไปตามกฎเกณฑ์ของวิวัฒนาการ แต่ถึงอย่างไรก็ตามการประกอบ
 พิธีกรรมนี้ยังคงอยู่ในสังคมของชาวใต้ต่อไปโดยจะต้องรังสรรค์ให้มีความสอดคล้อง
 กับสภาพชุมชนในขณะนั้น ๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย